

MAJOR MÁRTON:

A KISIPARI ÉS KERESKEDELMI ADATFELVÉTEL SZERVEZÉSI TAPASZTALATAI

Az 1949. évi népszámlálás óta eltelt két év alatt, a kisiparban és kereskedelemben olyan jelentős szerkezeti változás következett be, hogy szükségessé vált ennek pontos felmérése. A MDP II. kongresszusán Rákosi elvtárs beszámolójában mondta, hogy a kisiparban foglalkoztatott munkások évi átlagos száma az 1949. évi 135 000-rel szemben 1950-re 77 400-ra csökkent, ami arra enged következtetni, hogy a kisipari üzemek száma is — különösen az idegen munkaerőt foglalkoztatóké — csökkent. Erre vonatkozóan azonban hiteles statisztikai adatokkal nem rendelkezünk, így nem lehetett felmérni a kisipar teljesítőképességét sem. A pontos számbavétel hiánya egyes szektorokban az áruelosztás megtervezésénél is zavarokat okozott. A községi, városi és járási tanácsoknál felfektetett kartotékrendszer nem nyújtott megfelelő alapot a kisipari üzemek és a magánkiskereskedelem pontos állományának megállapítására, ezért a Minisztertanács 8/1951. M. T. szám alatt elrendelte az országos kisipari és kereskedelmi adatfelvételt.

Az adatfelvételt szükségessé tette az is, hogy a nagyipar havonta, a középipar negyedévenként ad jelentést termelő tevékenységéről, így az egész ipar felméréséhez nélkülözhetetlen a kisipar és kereskedelem évente legalább egyszeri statisztikai megfigyelése.

A Minisztertanács rendelete szerint az összeírás időtartama 1951. január 25—31 között volt a jan. 25-i állapot figyelembevételével.

Az adatgyűjtés megszervezésénél a Hivatal felhasználta a tanácsrendszer nyújtotta közigazgatási előnyöket és a feladatok döntő részét a megyei, illetve a járási tanácsokra bízta. Ezzel érvényesült a decentralizáció elve is, amelynek az volt az előnye, hogy a Hivatal magukat a tanácsokat is érdekeltté tette az adatgyűjtésben, mert így a benyújtott adatok — amelyek számukra is fontosak — rövid idő alatt rendelkezésükre állottak. A tanácsokra bízott feladatokkal a Hivatal a tanácsok terv- és statisztikai osztályát is kívánta erősíteni azzal, hogy nemcsak mechanikus összegelő, hanem statisztikai szervezési feladatokat is bízott rájuk és azok megoldásához megfelelő segítséget nyújtott. Ez volt az első nagyszabású adatfelvétel, amelyet a Központi Statisztikai Hivatal a tanácsok aktív közreműködésével hajtott végre. Az adatfelvétel eddigi tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a tanácsok feladataikat jól oldották meg. Egész elenyésző azoknak a helyi tanácsoknak a száma, ahol nem foglalkoztak megfelelő komolysággal az adatfelvétel végrehajtásával.

Az adatfelvétel elrendelése után a feladat a végrehajtási utasítás, a költségtervezet és az ütemterv elkészítése volt.

A végrehajtási utasítás kidolgozása igen nagy gondot igényelt. Az alapos, mindenre kiterjedő, az egyes munkameneteket jól beütemező végrehajtási utasítás kulcsa a jó adatgyűjtésnek. Annak érdekében, hogy a végrehajtási utasítás ne tartalmazzon semilyen félreérthető, vagy nem világos részt, a végleges szöveg elkészülése előtt a Hivatal megvitatta az egyes kérdéseket nemcsak a felsőbb, hanem a végrehajtó szervekkel is.

Komoly megfontolás eredménye volt az egyes határidők megállapítása. Ha a határidők túl hosszúak, könnyen megtörténik, hogy a végrehajtó szervek elodázzák a munkát és az utolsó időben kapkodva végzik azt. A szükségesnél hosszabb határidő nem mozgósít, lazítja az ellenőrzést. Hasonló a helyzet, ha túl rövid a határidő. Ilyen esetben mint teljesíthetetlen követeléssel, nem foglalkoznak komolyan az adatgyűjtéssel, vagy kapkodva, megbízhatatlanul végzik munkájukat. Az eredmény megbízhatóságát semmiesetre sem szabad kockáztatni a gyorsaság miatt.

Az adatfelvétel költségének csökkentésénél a Hivatal figyelembe vette a kisipari és kereskedelmi adatfelvételnek azt a sajátosságát, hogy aránylag nagy a szétszórt településeken lakó adatszolgáltatók száma. Ezekben a helyeken a község kikézbizosította a kérdőívet és az adatszolgáltatásra kötelezett azt kitöltve, személyesen hozta be a tanácshoz.

Fontos része volt a végrehajtási utasításnak, hogy a tanácsok a kérdőíveket esetleges hiányosságok miatt ne tartsák vissza, hanem továbbítsák és a hiányzó kérdőíveket pótlólag küldjék meg. Ez az intézkedés döntően hozzájárult a határidők betartásához. Az utólag beérkezett anyag viszonylag jelentéktelen száma azt bizonyította, hogy a rendelkezés helyes volt, mert a csekélyszámú, utólag beérkezett kérdőívek csak hátráltatták volna az anyag beküldését.

A végrehajtási utasítás megszerkesztésével egyidejűleg elkészítették a kérdőíveket is. A Hivatal figyelembe vette a szovjet statisztika tapasztalatait, amely szerint széleskörű adatgyűjtéseknél lehetőleg kevés, alaposan átgondolt kérdést szabad csak feltenni. A Népgazdasági Tanács, figyelembevétel a magánkisipar és kiskereskedelem sajátos jellegét és az adatok egy részének nehezen megvalósítható ellenőrzését, ezt a szempontot magáévá tette.

A Minisztertanács rendelete 1951. január 6-án jelent meg. A Központi Statisztikai Hivatal a végrehajtási utasítást egyidejűleg megküldte minden tanács végrehajtóbizottsága elnökének. Azok a tanácsok, ahol önálló statisztikai osztály, vagy csoport van, külön is megkapták, hogy feladataikról közvetlen tájékoztatást nyerjenek. A végrehajtási utasításhoz mind a községi (városi), mind a megyei és járási tanácsok részére mellékeltek a pontosan kidolgozott ütemtervet, melyet a gyakorlatban a tanácsok jól hasznosítottak.

Az előkészítés során az volt az első teendő, hogy a megyei tanácsok elnökeivel, illetve terv- és statisztikai osztályával kiszállások útján ismertessék a feladat fontosságát. A Hivatal megbízottai a megyei párttitkárokkal, a megyei tanácsok elnökével megbeszélték az adatfelvétel kérdéseit. A munka legfontosabb láncszemeinél: a számlálóbiztosok kijelölésénél az adatfelvétel szükségességének politikai alátámasztásánál és magá-

nál az adatfelvétel végrehajtásánál érvényesült a Párt segítsége és ellenőrzése.

A Hivatal megbizottai megtárgyalták az egyes szempontokat a kisiparosok és kereskedők érdekképviseleti szerveivel, a KIOSZ-szal és a KISOSZ-szal. Ezek a szervezetek is segítséget nyújtottak az adatfelvételhez.

A megyeihez hasonlóan megtörtént a mozgósítás járási viszonylatban is. Különösen kitűnt a legnagyobb közigazgatási egység, Budapest adatfelvételének jó megszervezése. A Hivatal különös gondot fordított arra, hogy a kiküldöttek munkája ne merüljön ki pusztán az ellenőrzésben, hanem segítséget is nyújtson az adatfelvétel lebonyolításában.

Lényeges része volt az előkészítő munkálatoknak az adatgyűjtést végző községi tanácsok közvetlen beoktatása. A tervezet szerint a községi tanácselnökök, illetve titkárok beoktatása a rendes járási értekezlet egyik napi-rendi pontjaként történt. Ezen a járási értekezleten résztvett a megyei tanács statisztikai csoportjának vezetője, vagy egyik tagja és tájékoztatta a tanácselnököket az adatfelvétel fontosságáról és végrehajtási módjáról. Ezek a tájékoztatások általában eredményesek voltak, azonban néhány helyen a járási értekezletet a megyén belül ugyanazon a napon tartották és így lehetetlenné vált, hogy a megyei statisztikai csoport vezetője, vagy helyettese jelen legyen a beoktatáson. A számlálóbiztosok és ellenőrök beoktató értekezletén több helyen nem vették komolyan az oktatást. Ennek következtében a gyakorlati munkában ezeknél bizonytalanság volt észlelhető. Például Budapest V. kerületében a számlálóbiztosok közül néhányan nem figyelték meg, hogy mi az úgynevezett iparlajstromszám és ezért többször is fel kellett keresniök az adatszolgáltatókat. Budapest egyes kerületeiben — nagyon helyesen — a beoktatás előtt kiosztották a kijelölt számlálóbiztosok részére az útmutatót. Meg kell említeni, hogy különösen jó munkát végeztek a fővárosi tanács terv- és statisztikai osztálya és instruktorai, akik jelentősen segítették a kerületeket. Az előmunkálatok során kitűnt jó munkájával a III. kerület.

Az adatgyűjtés általában zökkenő nélkül bonyolódott le. A megfelelő előkészítés eredményeképpen különösebb zavarok sehol sem fordultak elő és csekély azoknak a száma, akik valamely oknál fogva nem töltötték ki a kérdőívet. Hibásan kiállított kérdőívek általában csak a szolgáltató jellegű iparnál voltak, mert ezek részben a kereskedelmi kérdőív helyett ipari kérdőívet állítottak ki. Ez különösen a kocsmárosoknál és vendéglátóknál fordult elő gyakrabban. Kisebb mértékű eltérések voltak a bérceplőknél is.

A kérdőíveket a számlálóbiztosi és községi összesítőkkel együtt a községek beküldték a járásoknak, ahol járási összesítőt készítettek. A járások a megyéknek továbbították, ahol megyei összesítőbe foglalták össze az anyagot. Így a járásoknak és a megyéknek rövid idővel az adatgyűjtés időpontja után rendelkezésükre állottak a számukra is igen fontos adatok.

A megyéknek megfelelő ellenőrzés után a begyűjtött egész anyagot február 24-ig kellett a Központi Statisztikai Hivatalnak továbbítani. Ezt a határidőt kivétel nélkül valamennyi megye betartotta. Február 26-án délelőtt az összes megyéből minden anyag beérkezett. Budapest főváros anyagának felét már 21-én, a másik felét 23-án beküldte. A kerületek között az első a XV. kerület volt a beküldésben. A megyék közül Pest

megye volt az első, ahonnan az anyag február 20-án, tehát négy nappal a határidő előtt beérkezett.

A Hivatalba beérkezett kérdőíveket a kisipari, illetve kereskedelmi osztály dolgozza fel. A feldolgozás előzetes ellenőrzés és kódolás után gépi úton történik.

A megyék közül a minőségi munkában is az élen járt Pest megye, ahol a statisztikai csoport vezetője és munkatársai különösen jó munkát végeztek. Jó munkát végeztek: Győr-Sopron megye, Fejér megye és Vas megye is.

Gyenge volt a szervezésben és a végrehajtás során Hajdu megye, ahol már a munkálatok beindulásánál zavarok mutatkoztak. A megyei statisztikai csoport nem nyújtott kellő támogatást az alsóbb szerveknek. Komárom és Csongrád megye is hiányosan szervezte meg a munkáját.

Csongrád város kongresszusi felajánlásképpen versenyre hívta ki Makó és Szentés városokat az adatfelvétel gyors és hibátlan teljesítése terén. A versenyből Csongrád került ki győztesen. A határidő pontos betartására vonatkozóan Zala megye is teljesítette kongresszusi felajánlását. Akadt egy-két olyan megye is, például Borsod megye, ahol a statisztikai csoport nem kapta meg a szükséges támogatást a végrehajtóbizottság részéről.

Egyik nagy eredménye az adatgyűjtésnek, hogy lehetővé tette a járási és városi tanácsok iparlajstromainak és karterékjainak helyesbítését, úgy-hogy azok alkalmassá váltak esetleges későbbi adatszolgáltatásra.

Az adatgyűjtés megszervezésénél a Minisztertanács takarékosági rendeletét a Hivatal szem előtt tartotta. Így a nyomtatványellátásnál, a postaköltségeknél, a kiszállási díjaknál, a szükséges munkaerő igénybevételénél igyekezett a Hivatal az adatfelvétel sikeres lebonyolításához feltétlenül szükséges, de a takarékoság követelményeit szem előtt tartó mértéket alkalmazni.

Az adatgyűjtést viszonylag nagy apparátussal kellett lebonyolítani. Ezt az tette szükségessé, hogy a kérdőív adatainak helyességét a helyszínen kellett ellenőrizni, az adatszolgáltatók viszont meglehetősen szét-szórta voltak az országban.

Az adatfelvétel sikeres lebonyolításához döntően hozzájárultak a tanácsok, amelyek elsősorban kapcsolódtak aktívan be a statisztikai munkába. A tanácsok jó munkáját nagyban elősegítette, hogy az adatok begyűjtésében a Hivatal érdekeltté tette őket, a kisipari és kiskereskedelmi adatokat gazdasági munkájukban maguk a tanácsok is felhasználják.